

УДК 811.161.2

Б.В. БАБЕНЧУК, кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник
відділу історії української мови та ономастики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: danatea0716@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8472-3588>

Н.В. ПУРЯЄВА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу історії української мови та ономастики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: puriajeva123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ВІД ТЕКСТУ ДО СЛОВНИКА. ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ ВАСИЛЯ ВАСИЛЬОВИЧА НІМЧУКА»

Розвиток української мовознавчої науки впродовж останніх десятиліть тісно пов'язаний з іменем члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Німчука — відомого далеко за межами нашої країни лінгвіста, ученого оригінального мислення й виняткової працездатності, який залишив помітний слід у кількох галузях лінгвоукраїністики та славістики.

6 липня 2023 року професору Німчукові виповнилося б 90 років. Із цієї нагоди 7—8 вересня 2023 року в Інституті української мови НАН України (Київ) відбулася Міжнародна наукова конференція «Історія української мови: від тексту до словника. До 90-річчя з дня народження члена-корес-

Цитування: Бабенчук Б.В., Пуряєва Н.В. (2024). Міжнародна наукова конференція «Історія української мови: від тексту до словника. До 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука». *Українська мова*, 1(89), 125—130.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

пондента НАН України Василя Васильовича Німчука». У ній взяли участь дослідники з провідних наукових установ та закладів вищої освіти різних міст України (Дрогобича, Житомира, Івано-Франківська, Києва, Кривого Рогу, Луцька, Львова, Тернополя, Ужгорода, Харкова, Хмельницького, Чернівців) і науково-освітніх установ Польщі, Німеччини, Японії.

Конференція тривала два дні й охопила широку проблематику. Під час пленарних і двох секційних засідань виголошено 51 доповідь, у яких визначено роль наукового доробку В.В. Німчука у формуванні сучасних історико-лінгвістичних знань, з'ясовано загальнотеоретичні та методологічні засади історичних студій української мови, актуалізовано проблеми дослідження всіх структурних рівнів української мови в діахронії, наголошено на важливості розвитку лінгвістичного едиційного джерелознавства та дослідженні мови окремих пам'яток як репрезентантів «мовного обличчя» певної історичної доби.

Різноманіття проблем, порушених у доповідях представників різних лінгвістичних шкіл, засвідчило високий рівень зацікавлення лінгвістів питаннями розвитку історії мови як окремого мовознавчого напрямку.

З вітальним словом виступив директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор П.Ю. Гриценко, який відзначив значущість постаті В.В. Німчука в загальноукраїнському та загальнослов'янському контексті, різнобічність його наукового доробку й наголосив на потребі їх сучасного переосмислення для зосередження на вивченні історії української мови в нових контекстах: української пам'яті, української ідентичності, культури та нашого історичного «Я».

Під час першого пленарного засідання виголошено ґрунтовні доповіді, у яких окреслено внесок В.В. Німчука в з'ясування генези Карпатського вузла, що відкриває шлях до розв'язання питання українського етногенезу (*П.Ю. Гриценко* (Київ) «Українсько-південнослов'янські ізоглоси у висвітленні професора В.В. Німчука»); порушено питання співвідношення етнічної мови та етнічної свідомості; виокремлено підходи науковця до визначення понять «етнос» — «нація», що їх він кваліфікував не як соціально-економічні, а як етнічно-політичні категорії, зумовлені мовними, релігійними, культурними, територіальними чинниками (*І.Д. Фаріон* (Львів) «Поняття “етнічної мови” та “етнічної свідомості” у наукових працях професора В.В. Німчука»); акцентовано на потребі ідентифікації, упорядкування, вивчення й доступнення джерельної бази, передовсім писемних пам'яток XI—XIII ст. (*В.В. Грещук, В.В. Грещук* (Івано-Франківськ) «Хрестоматія з історії української мови X—XIII ст. професора В.В. Німчука: лінгвополітологічний вимір»); порушено проблему мови Української Церкви та міжконфесійної взаємодії у виробленні сучасного церковно-релігійного стилю української літературної мови; відзначено внесок В.В. Німчука у становлення мови Церкви новітнього періоду, дослідження українських біблійних перекладів і церковнослов'янської мови української редакції, у розвиток церковно-релігійної лексикографії та термінографії (*Н.В. Пуряєва* (Київ) «Проблема мови Церкви в науковому доробку професора В.В. Нім-

чука»); визначено роль професора Німчука в дослідженні закарпатських говірок загалом і говірки рідного села зокрема; наголошено на прагненні завершити найважливішу, за словами самого лінгвіста, справу життя — укладання словника говірки села Довге (**Н.Ф. Венжинович** (Ужгород) «*Про словник говірки села Довге Закарпатської області*»).

Змістовними й надзвичайно актуальними були доповіді на другому пленарному засіданні. У них, зокрема, актуалізовано проблему східнослов'янського глотогенезу, атрибутування писемних пам'яток XI—XIII ст. як українських; акцентовано на потребі розвінчувати великоросійські міфи про спільне східнослов'янське минуле, існування до XIV—XV ст. спільної давньоруської мови; звернено увагу на привласнення росіянами української мовно-писемної спадщини та представлено незаперечні докази українського походження більшості пам'яток, що використані як джерела під час укладання фундаментальних російських історичних словників (**Й. Гетка** (Варшава), **В.М. Мойсієнко** (Житомир) «*Українська писемність періоду Русі: міти і реальність*»); проаналізовано специфіку взаємодії церковнослов'янської та розмовної мов, що відображена в кирилических друкованих і рукописних пам'ятках XV—XVII ст.; запропоновано нові методи дослідження церковнослов'янської мови української редакції зазначеного періоду (**Г.М. Наєнко** (Київ) «*Статистичні методи і вивчення писемних пам'яток*»); проаналізовано архаїчні вигуки, що є варіативною частиною національної мовної картини світу (**Л.П. Гнатюк** (Київ) «*Архаїчні вигуки як вияв специфіки мовного світу українців*»); з'ясовано причини впливу й тиску латиниці на кирилицю і запропоновано варіанти розв'язання цієї проблеми (**С.П. Бибик** (Київ) «*Проблема збереження національної графіки в контексті стилістики та граматики*»); представлено різні версії етимологічного тлумачення літописного ойконіма *Теребовля* (**С.О. Вербич** (Київ) «*Літописний ойконім ТЕРЕБОВЛЯ: проблеми етимологізування*»); теоретично обґрунтовано мікрокомпозицію історичного словника лінгвістичних термінів за зразками словникових статей (**І.А. Казимирова, О.І. Петрова, Ю.А. Чернобров, І.А. Ярошевич, Н.О. Яценко** (Київ) «*Словникова стаття в "Історичному словнику лінгвістичних термінів"*»); визначено принципи й методики укладання діалектного словника, окреслено його основні параметри (**Л.В. Рябець** (Київ) «*До питання параметризації сучасного діалектного словника*»).

Деякі з доповідей стали логічним продовженням першого пленарного засідання — колеги, учні, послідовники В.В. Німчука не лише з'ясували значення наукових праць професора у формуванні сучасної лінгвоукраїністики, а й створили портрет надзвичайно глибокого та різнобічного мовознавця. Зокрема, **Г.М. Дидик-Меуш** (Львів) схарактеризувала поняття «наукова інтуїція», «інтуїтивні знання» та «інтуїтивна мовна свідомість» за матеріалами праць Василя Васильовича («*Сполучуваність слів у дослідженнях зі староукраїнської мови (знання та інтуїція професора В.В. Німчука й усталені "закони жанру"*»); **Г.В. Шумицька** (Ужгород) представила соціолінгвістичну та соціокультурну діяльність мовознавця за матеріалами його

наукових видань та виступів у медіапросторі («Соціолінгвістичні обшири наукового горизонту професора В.В. Німчука»); **Н.В. Багнюк** (Львів) відзначила роль В.В. Німчука в дослідженні давньої епіграфіки («Давньоукраїнська епіграфічна спадщина у студіях професора В.В. Німчука»); **В.В. Шаркань** та **О.В. Міца** (Ужгород) презентували евристично вагомий проект — інтерактивну карту як новітній інструмент для фіксації, систематизації та провадження досліджень із діалектології і соціолінгвістики («Інтерактивна карта діалектів як форма втілення ідеї професора В.В. Німчука про збереження українських говорів»).

Під час роботи секцій дослідники зосередили увагу на актуальних проблемах історії української мови та різнорівневих аспектах діалектологічних, ономастичних, соціолінгвістичних досліджень.

Вивченню структурних рівнів української мови в синхронії та діахронії присвячено доповіді **Н.В. Піддубної** (Харків) «Лексичні експресеми в українській проповіді: традиції та новації», **Т.Й. Висоцької** (Львів) «Варіантні форми іменників у прийменниково-відмінкових сполуках (на матеріалі пам'яток української мови XVI—XVII ст.)», **О.В. Кровицької** (Львів) «Фітоніми в історії української мови (мальви, півонії)», **Т.В. Сивокозової** (Київ) «Функції прийменників у реалізації атрибутивної семантики в пам'ятках української мови XVII—XVIII ст.», **Р.О. Коци** (Київ) «Рефлекси праслов'янських вказівних займенників *опъ та *овъ в українській мові», **Л.А. Москаленко** (Київ) «Формування українських прізвищевих назв у козацьку добу».

Низка доповідей стосувалася розвитку сучасного лінгвістичного едичійного джерелознавства та дослідження мови окремих пам'яток як репрезентантів «мовного обличчя» певної історичної доби, зокрема: **О.М. Лазаренко** (Франкфурт-на-Одері, Німеччина) «Українсько-німецький розмовник Степана Смаль-Стоцького (1913): зміст, структура, значення», **С.М. Лучанина** (Київ) «“Грамматика слов'янська” Мелетія Смотрицького і румунська філологічна думка XVII—XVIII ст.», **Л.П. Павленко** (Луцьк) «Найдавніший луцький стародрук: специфіка мови і жанру», **Б.В. Бабенчук** (Київ) «Українсько-молдавська грамота 1482 року», **І.Б. Даценка** (Нагоя, Японія) «Мова “Євангелія учительного” (1619) Кирила Транквіліона-Ставровецького», **М.П. Брус** (Івано-Франківськ) «Назви осіб жіночого роду в Добринському Євангелії 1164 року: етимологічний, словотвірний і лексичний аспекти», **М.П. Дем'янюк** (Київ) «Лексика на означення явищ природи у приватному діаріуші Якова Марковича», **Л.М. Марчило** (Київ) «До питання розвитку часових форм українського дієслова (на матеріалі “Луцької замкової книги 1560—1561 рр.”)». Деякі з доповідей було присвячено дослідженню мови відомих представників української культури, як-от: **Т.Г. Шевченка** (**С.Я. Єрмоленко** (Київ) «Мислеобраз “молитва Серця” у Т. Шевченка в порівнянні з “молитвою Слова”»), родини Косачів (**С.К. Богдан** (Луцьк) «Родинне спілкування Косачів: спроба моделювання домінуючого лексикону»).

Особливості функціонування української мови в релігійній галузі простежено в доповідях **М.В. Скаб** та **М.С. Скаба** (Чернівці) «Концепт ДУША крізь призму творів І. Галятовського», **О.В. Кожушного** (Київ) «Про

деякі передумови для розв'язання проблеми з перекладу та створення літургійних текстів сучасної української літературної мови: *a posteriori*», **Т.А. Коць** (Київ) «Релігійний стиль сучасної української літературної мови: сталі і змінні», **Г.В. Войтів** (Львів) «Означальний компонент у назвах Божих осіб у барокових текстах», **С.А. Федак** (Тернопіль) «Фразеологізми в українськомовних збірниках проповідей, виданих у друкарні Почаївського монастиря у XVIII ст.».

На багатому фактичному матеріалі представлено дослідження української мови на ономастичному (**О.П. Карпенко** (Київ) «Із ойконімії Житомирщини») та діалектологічному (**М.М. Ткачук** (Київ) «Вокалізм північнопідляської говірки с. Канюки: генетичний і ареалогічний коментар») рівнях.

Цікавою та надзвичайно актуальною в умовах сьогочасности була доповідь **Н.А. Шарманової** (Кривий Ріг) «Кліше в новітній медієвістичній інтерпретації», у якій вона зосередила увагу на специфіці впливу на аудиторію засобів медіакомунікації, а також проаналізувала нові журналістські тренди, зокрема маніпуляції свідомістю.

Доповіді, виголошені на пленарних і секційних засіданнях, зумовили жваві дискусії, емоційний обмін думками, адже питання історичного розвитку української мови, української ідентичности і самосвідомости є надважливими. Актуальність обговорюваних проблем і відчутна потреба організації та координації майбутніх досліджень у цій царині дали підстави за підсумками обговорення сформулювати та ухвалити такі пропозиції:

1. Опублікувати матеріали конференції в колективній монографії.
2. Подати на сайті Інституту української мови НАН України анотації доповідей конференції англійською мовою.
3. Продовжити традицію проведення конференції «Українська мова і сфера сакрального» як платформи для апробування та координації наукових студій мови Церкви.
4. Активізувати дослідження мови писемних пам'яток, створених на українській етномовній території в XI—XIII ст., для подолання стереотипних уявлень західних учених про спільну східнослов'янську мову, так звану давньоруську.
5. Уважати за потрібне створити історичний словник української мови XI—XIII ст.
6. Продовжити розпочату в Інституті української мови НАН України роботу над укладанням словника української мови другої половини XVII—XVIII ст.
7. Наголосити на потребі вивчати важливе культурне надбання українства — церковнослов'янську мову української редакції.
8. Продовжити роботу систематичного наукового семінару «Українська лінгвістична медієвістика» для опрацювання проблем історичної лексикології та лексикографії староукраїнської мови.
9. Для розв'язання питань історії української мови використовувати видання «Українська лінгвістична медієвістика», яке започаткував Інститут української мови НАН України.

10. Оприлюднити відеозапис конференції на ютуб-каналі Інституту української мови НАН України.

Під час роботи конференції приємно було почути спогади, щирі слова про Василя Васильовича Німчука як про визначного вченого, неймовірну людину та справжнього патріота України. Незабутнім для всіх учасників цього заходу стала змога ще раз побачити, почути професора В.В. Німчука на відеозаписах, які дбайливо зберегли і продемонстрували В.В. Шаркань, Г.В. Шумицька, С.К. Богдан та дирекція Інституту української мови НАН України. Багато з присутніх змогло пригадати моменти особистого спілкування з Василем Васильовичем, цікаві розмови, дружні поради, слухні зауваження, дотепні жарти та дуже щиру, нерідко з лукавинкою в очах усмішку. Тепла атмосфера, органічно зумовлена наполегливою працею, добрими справами, евристичними ідеями та світлими прагненнями світоча української лінгвістики В.В. Німчука, ще довго пануватиме в серцях учасників і гостей конференції.

Наукову хроніку отримано 23.09.2023

Bohdana Babenchuk, Candidate of Sciences in Philology, Junior Researcher in the Department of History of Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: danatea0716@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8472-3588>

Nataliia Puriaieva, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: puriajeva123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“HISTORY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE:
FROM THE TEXT TO THE DICTIONARY.
TO THE 90TH ANNIVERSARY OF CORRESPONDING
MEMBER OF THE NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE VASYL NIMCHUK”